

CZU: 321.7:321.38(478)

PREMISELE CONSTITUIRII SOCIETĂȚII CIVILE ÎN REPUBLICA MOLDOVA*Carolina BUDURINA-GOREACII**Universitatea de Stat din Moldova*

În perioada regimului totalitar-comunist din URSS statul a încălcat suveranitatea poporului, iar timpul ce a urmat după prăbușirea regimului comunist a fost marcat de schimbări esențiale în statutul individului și al societății moldovenești în general. În același timp, a fost necesară crearea unor structuri neformale, autonome și independente care să apere drepturile cetățenilor și să le ofere mai multe libertăți de luare a deciziilor în treburile publice locale. În acest context, constituirea societății civile a fost posibilă nu doar prin unirea eforturilor tuturor actorilor nestatali, dar și prin creșterea potențialului cetățenilor în comunitate.

Problema societății civile a început să fie discutată activ în țara noastră, mai ales odată cu recunoașterea Republicii Moldova în calitate de subiect de drept internațional. Iar premisele constituirii societății civile au fost strâns corelate de situația social-politică, dezvoltarea economică, crearea cadrului legislativ și de percepția cetățeanului privind democratizarea țării. Toate aceste aspecte vor fi examinate în acest articol.

Cuvinte-cheie: *premise, tranziție, democrație, societate civilă, valori democratice, conștiință socială, interes.*

PREMISES OF ESTABLISHING THE CIVIL SOCIETY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

During the totalitarian communist regime in the USSR the State violated the sovereignty of the people and the time that followed the collapse of the communist regime was marked by significant changes in the status of the individual and the Moldovan society in general. At the same time, it was necessary to create informal, autonomous and independent structures in order to defend the rights of citizens and to provide more freedom of decision-making in local public affairs. In this context, building civil society was only possible through the efforts of all non-state actors, and the increasing of citizens' capacities in community.

The issue of civil society began to be actively discussed in our country, especially with the recognition of the Republic of Moldova as a subject of international law. Premises of establishing the civil society were closely related to socio-political situation, economic development, creating the legal framework and citizen perception on the country's democratization. All these issues will be examined in this article.

Keywords: *premises, transition, democracy, civil society, democratic values, social conscience, interest.*

Introducere

Atât democrația, cât și economia de piață se construiesc și apoi se modifică permanent în conformitate cu necesitățile în continuă schimbare ale societății, astfel încât îmbunătățirile produse să reflecte calitatea crescută a vieții oamenilor [1, p.102-109]. De asemenea, este importantă cultura politică existentă, dar și transformările sociale ce au loc în stat. Iar la acestea poate contribui anume societatea civilă.

În societatea noastră, problema societății civile a început să fie discutată activ în special odată cu recunoașterea Republicii Moldova în calitate de subiect de drept internațional pe arena mondială. Iar premisele constituirii societății civile au fost strâns corelate cu situația social-politică, dezvoltarea economică, crearea cadrului legislativ și liberalizarea conștiinței sociale.

La începutul anilor '90 restructurarea socială s-a marcat pe negarea a tot ce era vechi și pe crearea unei societăți libere, bazate pe promovarea și consolidarea principiilor democratice în toate sferele societății. În același timp, erau necesare schimbări în mai multe domenii, printre care menționăm: edificarea societății pe principiile organizării democratice și pluralismului social; asigurarea unei existențe decente (învățământ, cultură, sănătate etc.); promovarea drepturilor cetățenești și asigurarea posibilităților de realizare a potențialului individual.

La constituirea instituțiilor societății civile moldovenești au contribuit un șir de factori externi și interni, iar în cele ce urmează vom face referință la cele mai importante aspecte.

Rezultate și discuții**1. Factori externi**

• *Promovarea valorilor culturale și a principiilor umanitare și juridice la nivel mondial.* După declararea independenței Republicii Moldova, procesul de democratizare și de instituționalizare a libertății a constat, de

fapt, în împrumutarea formelor de organizare politico-statală, de apărare a drepturilor omului, de autoorganizare în instituții civice etc. În acest sens, Republica Moldova a fost susținută de instituții internaționale în restructurarea sa social-politică: ONU, Consiliul Europei, OSCE etc. O astfel de instituționalizare a libertății nu putea avea drept rezultat imediat decât edificarea unei democrații formale, de împrumut, ajustate conținutului autohton, moldovenesc [2].

Astfel, prin aderarea țării ca membru al ONU Republica Moldova a început să fie sprijinită atât din punct de vedere politic, economic, cât și sociocultural. Remarcăm că prin intermediul lansării Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare în 1993 au fost implementate un șir de proiecte, iar societatea civilă a obținut susținere materială și financiară necesară pentru desfășurarea activităților în dezvoltarea comunităților locale.

Republica Moldova a aderat la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa la 30 ianuarie 1992, iar la 26 februarie a aceluiași an a semnat Actul Final de la Helsinki. Din momentul înființării Misiunii OSCE în Moldova (1993) aceasta colaborează cu societatea civilă la nivel local, regional și național, întru susținerea elaborării și implementării proiectelor în domenii, precum: prevenirea traficului de ființe umane, inclusiv de copii; protecția și oferirea de asistență persoanelor vulnerabile; promovarea drepturilor femeilor și consolidarea păcii; prevenirea și combaterea discriminării etc. [3].

Prin Decretul Președintelui RM nr.263 din 18 august 1995 a fost înființată Reprezentanța Permanentă a RM pe lângă Consiliul Europei. Odată cu deschiderea Reprezentanței Permanente, relațiile RM cu CoE au cunoscut un nou impuls pe segmentul consolidării societății civile în Moldova. Astfel, în colaborare cu reprezentanții sectorului nonguvernamental au loc diverse campanii informaționale și activități ce abordează tematici privind drepturile omului, democrația, sănătatea și societatea. Iar prin intermediul programului de cooperare (Consolidarea reformei democratice în Vecinătatea Sudică) sunt create mecanisme de consolidare a competențelor profesionale și a bunelor practici pentru activității societății civile, care, bazându-se pe experiența Consiliului Europei, vor permite o implicare mai pe larg a acestora în procesul decizional, protecția drepturilor omului și a democrației și vor contribui la dezvoltarea țării prin promovarea valorilor europene.

Rolul Delegației UE în Moldova de asemenea este unul foarte mare, acesta exprimându-se prin susținerea societății civile în implementarea numeroaselor programe economice, sociale, de consolidare a încrederii, dar și a programelor regionale conectate la rețelele transeuropene. Prin lansarea Parteneriatului Estic în 2009, reprezentanții societății civile din Republica Moldova au posibilitatea să-și expună opinia vizavi de problemele interne cu care se confruntă țara în procesul de aderare la UE, aspirațiile acestora la valorile europene, dar și să contribuie la realizarea obiectivelor Parteneriatului Estic privind: promovarea securității, stabilității și a bunei guvernări, facilitarea parteneriatului între organizațiile societății civile cu guvernele partenere; îmbunătățirea securității energetice; promovarea reformelor în diverse sectoare; protecția mediului ambiant etc. [4].

- Asigurarea și furnizarea ajutorului extern în țările ex-sovietice prin intermediul instituțiilor societății civile. În cursul tranzițiilor post-sovietice, donatorii străini s-au concentrat pe acordarea consultațiilor profesionale, prestare de servicii și asistență financiară [5, p.4]. Din cauza susținerii materiale și financiare limitate din partea autorităților statale interne, societatea civilă a început să caute parteneri din țările străine pentru a-și desfășura activitățile preconizate. Ca urmare, au apărut mai multe ONG-uri, interesate să asigure bunăstarea populației și să contribuie la dezvoltarea comunității locale prin oferirea asistenței sociale, instruire în domeniul educațional și prestarea serviciilor medicale.

Cu regret, instituțiile societății civile din Moldova rămân și astăzi excesiv de dependente de sursele de finanțare din exterior. Conform studiilor în acest domeniu, bugetele instituțiilor societății civile provin în proporție de 80-95% din resursele donatorilor externi.

2. Factori interni

- Prezența acțiunilor militare. Conflictul transnistrean declanșat în martie 1992 s-a soldat cu sute de decese cauzate de ambele părți și cu zeci de mii de refugiați care s-au restras din zona de conflict atât în țările de vest, cât și de est. La 21 iulie 1992 de către președintele Federației Ruse (Boris Elțin) și președintele Republicii Moldova (Mircea Snegur) a fost semnat un acord de încetare a focului. Documentul a inclus crearea unei zone de securitate prin dislocarea forțelor de menținere a păcii în mod oficial trilateral, dar, *de facto*, dominat de 5 batalioane ale GOR (fosta Armată a 14-a) și 2 batalioane ale Gărzii transnistrene.

Cu toate acestea, criza transnistreană nu a fost soluționată, în pofida tuturor concesiunilor din Moldova. Regimul de la Tiraspol nu a permis desfășurarea alegerilor parlamentare din februarie 1992 pe teritoriul controlat de forțele sale și a refuzat orice altă formă de reintegrare în Moldova decât crearea unei confederații

și recunoașterea a două state. Iar negocierile dintre oficialii moldoveni și conducerea separatistă din regiunea transnistreană nu au reușit să ajungă la un acord constructiv și au fost înghețate până la mijlocul anului 1996 [6, p.16-17].

În acest context, apariția instituțiilor societății civile a fost necesară pentru a face posibil accesul la părțile implicate în conflict în cadrul procesului de reconciliere și a asigura o pace durabilă în teritoriu. De asemenea, era necesară stabilirea legăturilor directe cu mai multe grupuri și indivizi din regiune, care să pregătească rapoarte/documente de evaluare și analiză a conflictului. Implicarea instituțiilor societății civile a fost necesară și în diferite etape ale conflictului. Cu toate acestea, intervenția lor este considerată mai eficientă în cadrul eforturilor și al activităților de prevenire a conflictului, precum și al eforturilor de consolidare a păcii. Astfel, organizarea dezbaterilor, seminarelor sau consultărilor pe tematici privind prevenirea violenței, educația pentru pace sunt exemple de activități de prevenire a conflictului. În aceste cazuri, asistăm deseori la o cooperare egală între societatea civilă locală cu sediul în zona de conflict și organizațiile internaționale. Este la fel corect să utilizăm sintagma „activități de consolidare și menținere a păcii”, pentru că unele organizații internaționale și regionale (de exemplu, UE și OSCE), care sunt implicate în soluționarea conflictului, au în special rolul de prevenire (OSCE), de mediere (UE) și, în ultimă instanță – interesul ca acest conflict să nu escaladeze și să devină violent. De asemenea, instituțiile societății civile au un rol direct în sprijinirea eforturilor de consolidare a păcii.

- Probleme de ordin economic. Perioada de adaptare la efectele dezmembrării Uniunii Sovietice și dezintegrării teritoriale interne a coincis, practic, cu etapa inițială de reformare fundamentală a sistemului economic. Trecerea de la economia centralizată la cea de piață s-a efectuat destul de activ în toate direcțiile principale, inclusiv în liberalizarea prețurilor, activitatea economică externă, formarea pieței interne, privatizarea în masă, punerea în circulație a valutei naționale (în anul 1993), crearea unui nou sistem bancar. Au fost schimbate condițiile și regulile activității economice. În același timp, nu au fost prognozate destul de exact rezultatele reformelor efectuate, impactul lor asupra dezvoltării sociale. Nu s-a ținut cont de gradul de pregătire a agenților economici și a populației pentru a activa în condiții instabile. Măsurile întreprinse și modalitățile de reformare nu întotdeauna au fost corectate la timp, guvernele erau frecvent înlocuite. De aceea, bilanșurile practice ale reformării în mare măsură nu au corespuns așteptărilor societății și puterii. De asemenea, țara se confrunța cu lipsa experienței în contracararea „șocurilor” externe, cu întreruperea relațiilor economice dintre diverse ramuri industriale și regiuni, cu distrugerea spațiului economic [7, p.24], cu lipsa experienței în efectuarea reformelor sistemice; toate acestea au predeterminat greșelile considerabile comise în perioada de tranziție.

Ca urmare, în vederea reunirii forțelor tuturor economiștilor și sporirii contribuției lor la reformarea economiei naționale, la progresul economic și social al Republicii Moldova, au fost create mai multe asociații obștești, printre care menționăm: Asociația Economiștilor din Moldova (1991), Asociația Băncilor din Moldova (1993), Centrul de Instruire și Consultanță în Afaceri al ASEM (1993).

- Declinul sprijinului de stat pentru bunăstarea populației. La puțin timp după obținerea libertății condiția socială și materială a populației a început să se înrăutățească dramatic, iar tensiunile interetnice au crescut. Majoritatea absolută a cetățenilor moldoveni a început să manifeste nostalgii după paradisul sovietic pierdut, mai ales că elitele politice nou-create nu au susținut îndeajuns cetățenii țării, fie din cauza lipsei de experiență, fie a prevalării intereselor personale în detrimentul asigurării bunăstării populației. În aceste circumstanțe, reprezentanții comunității înțelegeau că libertatea obținută trebuie instituționalizată, iar eforturile lor de a se implica în viața socială s-au materializat prin semnarea, în luna august 1989, a Decretului cu privire la ordinea de înregistrare a organizațiilor obștești ale cetățenilor RSSM și prin adoptarea, în septembrie 1991, a Legii cu privire la partidele politice și alte organizații politice, care urma să reglementeze activitățile instituțiilor politice.

- Situația precară a persoanelor nevoiașe și rata mare a șomajului. Neachitarea la timp a pensiilor și a altor indemnizații, inclusiv a ajutorului de șomaj, a agravat situația acestei categorii sociale. De asemenea, potrivit experților, cuantumul pensiilor nu era suficient nici pentru a satisface nevoile de bază [8, p.20]. Iar ca rezultat al falimentării mai multor întreprinderi de producere, lichidării firmelor, colhozurilor, sovhozurilor etc., a crescut semnificativ numărul persoanelor aflate fără un loc de muncă. Numărul șomerilor oficial înregistrați la sfârșitul anului 1992 a ajuns la 15000, rata lui alcătuind atunci 0,1% din populația economic activă. Însă, *de facto*, numărul acestora era mult mai mare.

Astfel, în vederea protecției sociale a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, prevenirii șomajului și combaterii efectelor sale sociale a fost creată Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă,

care este organul central al serviciului public de specialitate, iar pentru susținerea persoanelor în etate au fost înregistrate asociațiile obștești „Bătrânețe fără tristețe” (1998), „Soarta” (2002), „Uniunea Pensionarilor din Republica Moldova” (2012) etc.

- *Crearea spațiului de dialog dintre stat, sectorul de afaceri și societatea civilă.* La începutul anilor '90, atât sectorul public, cât și cel privat nu erau pregătite să stabilească un dialog constructiv și să creeze mecanisme de consolidare a democrației și de dezvoltare locală în baza acțiunilor organizate în comun. Iar această colaborare era necesară pentru identificarea și soluționarea problemelor comunității, în contextul în care fiecare partener putea să aloce timp și resurse pentru desfășurarea activităților. Astfel, din cauza lipsei de inițiativă și a dialogului limitat între ele a fost necesară apariția unui al treilea sector care să stabilească o colaborare între ele în demersul efectuării acțiunilor de dezvoltare locală.

Cu alte cuvinte, administrația publică, prin statutul ei de „autoritate” în cadrul comunității, își câștigase rolul determinant în constituirea și derularea de parteneriate cu organizațiile private și cu societatea civilă pentru soluționarea unor probleme concrete. În cazul în care guvernul și instituțiile societății civile sunt angajate în aceeași ordine de zi, rolul lor este de a susține și consolida capacitatea guvernului de a avansa guvernarea democratică. Iar măsurile întreprinse de reprezentanții politici trebuie să creeze o arenă pentru dezvoltarea activă a instituțiilor societății civile care să promoveze și să consolideze democrația.

- *Slaba reprezentare a partidelor politice în exprimarea intereselor cetățenilor.* În general, partidele politice au rolul de a reprezenta, a exprima și a transmite ideile cetățenilor, interesele și opiniile lor cu privire la interesul comun. De aceea, după intrarea în vigoare a Legii privind partidele și alte organizații social-politice (în 1991) în țară activau peste 60 de formațiuni politice. Totuși, din cauza legăturilor slabe dintre partide și cetățeni, ideologiei confuze și a promovării intereselor de partid, toate au condus la formarea unei viziuni peiorative asupra clasei politice ca niște organe de antreprenori politici, care erau ghidați și motivați prioritar de obținerea și menținerea puterii decât de susținerea unor anumite valori sau interese sociale. Această situație a contribuit la identificarea unor căi de exprimare a opiniei oamenilor și la depunerea eforturilor de soluționare a problemelor de interes comun. În acest context, pe teritoriul țării au fost create și au început să activeze mai multe asociații obștești. În 1992 fiind înregistrate deja 37 de ONG-uri, toate activând în domenii diferite și pentru anumite categorii sociale de oameni.

- Necesitatea de a identifica și aplica mecanismele de deblocare a stării sociale de impact și de trecere la procesul de dezvoltare a solicitat mobilizarea resurselor intelectuale și înlăturarea barierelor care împiedicau conlucrarea eficientă între diferite structuri sociale, grupuri, organizații guvernamentale și neguvernamentale [9, p.14-15]. Astfel, s-a simțit necesară identificarea și formarea unor personalități, cercetători și intelectuali care să propună modificări în sistemul educațional, structurile guvernamentale și în mass-media pentru a produce schimbări pozitive asupra dezbaterilor în societate [10, p.5-9]. De aceea, un aspect important în constituirea societății civile l-a avut *liberalizarea conștiinței sociale*, caracterizată prin posedarea unei conștiințe libere, a sentimentului propriei demnități și încrederii în sine [11, p.61]. Odată cu prăbușirea lagărului socialist, în țară au avut loc diverse schimbări, axate în special pe dezvoltarea personalității și impunerea noilor norme de conduită privind mobilizarea cetățenilor în viața socială. Remarcăm, astfel, crearea condițiilor privind dreptul de exprimare a opiniilor vizavi de necesitățile primare, chiar și în situația existenței unor discrepanțe vizând conținutul problemelor comune, iar conflictele ce apăreau urmau a fi soluționate tolerant față de oponent. Omul numai atunci se formează ca cetățean activ, când este înzestrat cu idealuri morale înalte, viziuni progresiste, respectând drepturile și libertățile altor cetățeni. Realizarea unei așa stări este posibilă în cazul schimbărilor psihologice și ale mentalității, schimbării statutului social-economic al persoanei. Aceasta poate avea loc numai atunci când este respectată valoarea supremă a dezvoltării personalității – libertatea. Anume într-un mediu liber omul își realizează interesele și își dezvoltă capacitățile. Societatea civilă trebuie să ajute oamenii să beneficieze de drepturile lor. Guvernul, birocrăția și instituțiile societății civile pot juca toate rolurile principale, dar este esențial ca acestea să țină seama de condițiile locale.

- Pentru a asigura o creștere durabilă a societății civile este nevoie în primul rând de o *legislație* cât mai permisivă, racordată în cea mai mare măsură la principiile fundamentale ale democrației. Prin urmare, crearea cadrului legislativ reprezintă platforma necesară nu doar pentru apariția instituțiilor societății civile, ci și pentru activitatea și dezvoltarea lor continuă, aceasta cunoscând o evoluție spectaculoasă cu o perfecționare continuă: Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM „Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a asociațiilor obștești ale cetățenilor în RSS Moldovenească” din 1989; Legea cu privire la partidele politice și alte organizații social-politice din 1991; Constituția Republicii Moldova din 1994 și Legea Republicii

Moldova cu privire la Asociațiile Obștești din 1996. Ulterior au fost adoptate un șir de acte legislative cu scopul de a specifica condițiile activității unor instituții (Legea cu privire la Fundații din 1999, Legea cu privire la Sindicate din 2000), precum și obiectivele statutare de desfășurare a acțiunilor societății civile în țară: Legea cu privire la Filantropie și Sponsorizare din 2002; Legea privind Achizițiile Publice din 2007; Legea privind Acreditarea Prestatorilor de Servicii Sociale din 2012 etc.

Astfel, concepția societății civile a fost introdusă în viața de zi cu zi în Republica Moldova. Au fost fondate diferite organizații neguvernamentale care, treptat, au început să joace un rol tot mai important în țară, nu doar în ceea ce privește acordarea ajutorului umanitar, dar și în exercitarea unei influențe asupra vieții și culturii în Republica Moldova [12, p.88].

Concluzii

Problemele de ordin economic, politic, cultural, social și legislativ au creat condiții de formare a societății civile moldovenești pe parcursul perioadei de tranziție a țării. În același timp, reformele economice și sociale realizate pentru dezvoltarea statului, cu regret, nu au contribuit semnificativ la dezvoltarea comunității locale. Mai mult, tergiversarea soluționării conflictului transnistrean creează și astăzi spațiu de dialog pentru actorii statali și sectorul nonprofit, iar eforturile reprezentanților societății civile de pe ambele maluri ale Nistrului se focusează pe consolidarea încrederii și incluziunea socială a cetățenilor din regiunea transnistreană. Cadrul legislativ existent în domeniul sectorului asociativ necesită modificări ce țin de elaborarea mecanismelor concrete de aplicare a legilor.

Reprezentanții societății civile au contribuit și contribuie activ la mobilizarea cetățenilor prin implicarea acestora în activități locale, în timp ce nivelul de conștiință și atitudine participativă devin aspecte tot mai vizibile și motivante printre tineri.

Referințe:

1. BANTUȘ, A. Rolul sectorului asociativ în dezvoltarea democrației. În: *Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Vol.II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2006, p.102-109.
2. BOȚAN, I. *Partidele și democratizarea Republicii Moldova*. [Accesat: 13.07.2016]. Disponibil: <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20081203/>
3. *Misiunea OSCE în Moldova*. [Accesat: 20.09.2016]. Disponibil: <http://www.osce.org/ro/moldova/36929?download=true>
4. *Despre Parteneriatul Estic*. [Accesat: 20.09.2016]. Disponibil: http://www.eap-csf.md/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=27
5. Lutsevych O. *How to Finish a Revolution: Civil Society and Democracy in Georgia, Moldova and Ukraine*. January 2013, p.4. [Accesat: 22.05.2014]. Disponibil: https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0113bp_lutsevych.pdf
6. VENTURI, B. Civil society organizations and conflict resolution: Moldova-Transnistria. In: *International Journal on World Peace*, 2011, vol.28, no.2, p.16-17.
7. MIHAILOV, V., MOȘNEAGA, V., RUSNAC, Gh., RUSNAC, V. Situația social-politică în Moldova. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. Partea I. Chișinău: USM, 1996, p.24.
8. PALADI, Gh., BODRUG-LUNGU, V., BUCIUCEANU-VRABIE, M. ș.a. *Profilul sociodemografic al Republicii Moldova la 20 de ani după adoptarea Programului de acțiune de la Cairo*. Chișinău, 2014, p.20. [Accesat: 15.09.2016]. Disponibil: http://ince.md/uploads/files/1405586689_raport.cor-2.pdf
9. Organizațiile neguvernamentale pentru o societate democratică. În: *Cartea Albă a Primului Forum al ONG-urilor din Republica Moldova* (Chișinău 4-6 noiembrie 1997). Chișinău: ARC, 1998, p.14-15.
10. RUSNAC, V. Organizațiile nonguvernamentale din Moldova: problemele tipologiei generale. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. Partea VII. Chișinău: USM, 1994, p.5-9.
11. BUDURINA-GOREACII, C. Abordarea teoretico-metodologică a conceptului de societate civilă în contextul dezvoltării comunității locale. În: *Materialele Conferinței științifice internaționale anuale ale tinerilor cercetători. „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei în contextul valorificării opțiunii europene: viziuni ale tinerilor cercetători”*. Vol.III. Ediția a VI-a, 12 aprilie 2012. Chișinău: Artpoligraf, 2012, p.61.
12. BUDURINA-GOREACII, C. Democrația și dinamica societății civile: provocări și perspective. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2013, nr.2 (LXI), p.88.

Prezentat la 30.12.2016